

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№12
(19351)

2020 чылдың
февраль 6
четверг

Хүннүң үнери — 08:17
Ажары — 17:35
Хүн дурту — 9:18

Садар өрттээ хостуг 12+

ОШАЧКИ-ниң парлалга конференциязындан

ОРУКТАРГА АЙЫЫЛ БОЛДУРБАС ДЭЭШ...

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының ОШАЧКИ-ниң оруктарга айыыл болдурбас талазы-биле инспекциязы эрткен 2019 чылдың дургузунда ажылын түңнээн парлалга-конференциязын эрттирген. Тываның орук-хайгылының талазы-биле кол инспектору Андрей Светышев автоаварияларның санын, кижилерниң амы-тынындан чарлыр чоруктарны эвээжедир талазы-биле хемчеглерниң түңнелдери чедип алдынмаанын ажыы-биле чугаалаан.

2019 чылда республиканың автооруктарынга болган 491 орук озал-ондааның түңнелинде, 102 кижги амы-тынындан чарылган, 756 кижги кемдээшкиннерни алган. Ол дээрже 2018 чылга деңнээрге, 13, 3 хуу бедик көргүзүг-дүр.

Эң хей автоавариялар Кызыл кожуунга болган, 42 кижги чок болган, 217 кижги кемдээн. Ийиги черде Барыын-Хемчик кожуун: 11 кижги амы-тынындан чарылган, 68 кижги кемдээшкиннерни алган.

Орук озал-ондактарының болуп ту-

рар чылдагааннары аңгы-аңгы. Чадаг кижги-даа, автомашина-даа эртеринге кудумчу шимчээшкинге таарымчалыг байдалдар: орук демдээ, светофор, чадаг кижги кылаштап кежер тускай шыйыг (зебра), чырык хандырылгасы, видеохайгаарал камералары чок болуп турары, чолаачыларның болгаш чадаг кижилерниң оваарымча чогуң, эзирик чолаачыларның буруузун база айтыр апар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ТЫВАНЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫНДА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ РЫНОКТАРЫН ТУДУП ТУРАР

ТР-ниң фермер бизнестин болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтерин хөгжүдөр коммерцияга хамаарышпас фонд Тываның Көдээ ажыл-агый яамызының деткимчези-биле Кызылдың чөөн болгаш оң талакы микрорайоннар девискээринде хаагылыг көдээ ажыл-агый рыноктарын тудуп турар.

Республиканың бүгү булуңнарындан малчыннар боттарының продукциязын аңаа садып-саарар болгаш, көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүкчүлеринден шынарлыг бараанны дорт садып алыр арга тургустунар.

Ол рыноктарны тудуп турарының сорулгасы — мөлчүкчү садыгчылар киржилгеги чокка, көдээ бүдүрүкчүлер бодунуң бүдүргени аш-чөмүн садар арганы оларга хандыраар деп, фонд тайылбырны берген. Чүге дизе, мөлчүкчү садыгчылар малчыннардан ээти чиик өрткеке садып алгаш, ону үш катап аар өрткеке саарып турарлар.

Садыгчылар черлерни көдээ ажыл-агый кооперативтериниң, фермер ажыл-агыйларының болгаш өске-даа бүдүрүкчү каттыжышкыннарың хергелели езугаар хуваар. Фонд садып турар болгаш садып алыр талага таарымчалыг өрткекти тургузар. Кызыл хоорайның мэриязы хоорайның

аңгы-аңгы талаларын хаара тудуп, хейниити транспорту чоруп турар чер участоктарына рыноктарны тудар кылдыр тускайлаан. Объектилерниң тудуу чазын доостур уjurлуг.

Оон аңгыда, бодунуң бараанын садып шыдавас малчыннар ында шалыңныг ажылдыг садыгчының ачы-дузанын ап болур кылдыр ажылды организаастаар.

Чаа рынокка садыгчылар чер алыр күзелдиг көдээ бүдүрүкчүлер кожуунуң көдээ ажыл-агый эргелелинче азы Тыва Республиканың фермер бизнестин болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтерин хөгжүдөр коммерцияга хамаарышпас фонду чагыгны кирип болур. **Фондунуң адреси:** Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, бажың 2, а корпус, офис 204 (Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чөмүн яамызы). Телефон: 8 (39422) 2-62-26, e-mail: fond17msx@mail.ru

Күш-ажылдың кижизи

"БУЯННЫГ ӨРГЭЭНИҢ" ЭЭЗИ — САГЫНГЫР, ДИДИМ ДААРАНЫКЧЫ

Чиңгине байырлалымыс — Шагаа айы моорлап келди. Кел чыдар Шагаа байырлалыңа баш бурунгаар белеткенип, аал-оранымыс арыглап-аштап, идик-хевивис белеткээр үе чоокшулаан. Тыва хепти даарап турар мастерлер хей, ынчалза-даа чонга ону калбаа-биле өөредип турар кижилер санныг. Оларның бирээзинге Кежикей Олеговна Шарый-оол хамааржыр.

Боду англи дыл башкызы-даа болза, амгы үеде даараныр цех ажыдып алган. Күзелдиг улуска, кыска хуусаада тыва хепти даарап өөретпишаан, айда бир катап халас мастер-классты эрттирип турар. Ооң-биле чугаалашкаш, чону дээш, тыва национал чоргаарал дээш, чүгле сагыжы аарып чоруур эвес, херек кырында ону чонга нептередип чоруур кижги деп билдим. Ооң кылып турар буянын ажыл-ижин "Шын" солунуң номчукчуларыңа таныштырайн.

«Чогум дааранып-даа чорбаан мен, чүгле аргыттынар турган мен. Бо ажылды эгелээримде, октаттынып турар дүк, кешти хараадап, ону болбаазырадып, ажыл-лалче кириерин бодап чораан мен. Бир талазында, бодум боткур кижги болгаш, чараш хеп бурузу таарышпас. Аргыттынар машина садып алгаш, бодумга хеп чогаадып, аргып турган мен. Ол ажылдарым-биле Тывага болган мөөрейлерге киржи, шаңналдыг черлерни ап турдум. Чоорту дааранып, аргыттынып чоруур шеверлер

мөөңежи алгаш, сүмелешкеш, Дизайнерлер эвилелин тургузуп алгаш, тыва хепти сайзырадып, даарап өөренип эгелээн бис. Эвилелдин даргазынга Елена Николаевна Ооржакты, оралакчызынга мени соңгуп каан. Чоорту кезек таныжар уруглар сүмелешкеш, аңгы бөлүк кылып алгаш, оовусту «Тыва мода» дизайнерлер ассоциациязы деп адап алган бис. Боттарымыстың күжүвүс-биле «Тыва мода» сеткүүлүн кылгаш, аңаа тыва тонну, эдек тонну дээш өске-даа чүүлдерни канчаар даараарын айтып, быжар майыын үндүрдүвүс.

(Уланчызы 4-кү арында).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарын соңгуурунун дугайында

2020 чылдың февраль 3 № 91/489-7

Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүгө, «Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 14 чүүлүгө, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Регламентизинин 2.1-2.4, 4.2 и 5.3 пунктуларына дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарының соңгулдаларының талазы-биле чажыт бадылаашкындарының түннелдеринин дугайында санажылга комиссиязының 2020 чылдың февраль 3-те №1 протоколунга үндөзүлгө, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарына Темир Геннадьевич Оюну соңгуур.

Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына чарлаар.

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2020 чылдың февраль 3 №91/490-7

Кызыл хоорай

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына ажылдап турар черинден депшиткен, комиссияның бүрүн эргелиг кижигүнү Айлана Хензиг-ооловна Чимиттин билдиришкенин өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуттурар эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 6-гы пунктузун удуртулга болдуруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бүрүн эргелиг кижигүнүнден 1982 чылда төрүттүнген Айлана Хензиг-ооловна Чимитти ук эрге-хүлээлгеден хостаар.

Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына чарлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кижигүнүнүн бүрүн эргелеринин хуусаа бетинде доозулганы-биле, Россия Федерациязының Күрүне Думазының депутаттар мандаттарының хуваалдазынга кириштирген кандидаттар даңзызын депшиткен политиктиг партияларга, Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге), хөй-ниити каттыжышкындарына, Кызыл кожуунун Төлээлекчилер хуралына, ажылдап, албан хаап, өөренип, чурттап турар черинин аайы-биле соңгукчуларга Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составының (бадылаар эргелиг бир кижигүн) кезиин четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээнинин дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Кызыл кожуунун соңгулда комиссиязының составына саналдарны 2020 чылдың март 3-ке чедир, дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

ЧАА ШКОЛАНЫҢ БАЙДАЛЫ

17 дугаар школаның планнаашкынын чорутканы таарымчалыг: делгем өрээлдерлиг, ылаңгыя спорт-биле кичээлдээринге, кадыы кызыгаарлыг кижилерге база таарымчалыг. Ынчалза-даа хөй хевирге ажыглаттынары – бир талазы. Күзенчиг чүүл болза, уруглар школага кээрге, бүгү-ле чүве бажыңында-биле бир дөмей, эптиг таарымчалыг, долгандыр артык чүү-даа чок куруг ханаларлыг казармага дөмейлешпес болур ужурлуг.

Башкылар чоорту школазының өзүлүг омур-хевирин тургузуп, харын-даа сагыш-сеткил талазы-биле байлак өөредилге чери кылдыр хуулдуруптар боор дээрзинге идегел улуг. Бо талазы-биле өөредилгениң хөй талаалыг ажылын бажыңның чылы-биле холбап шыдапкан Президентинин кадет училищезинден үлегер ап болур дээрзин, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол чугаалаан.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ ШӨЛҮНДЕ СТЕЛЛАНЫ ҮРЕГДЭЭН

Кызыл хоорайның Тиилелге шөлүнде Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринин болгаш Тыва Арат Республиканың фронтуте чоруткан эки турачыларның аттарын бижээн стелланы билдинмес кижилер будук-биле чаштырып бужартаткан.

РФ-тин ИХЯ-ның Эргелелинче билдиришкенин киригел. Ук херекке хамаарыштыр полиция ажылдакчылары хыналданы чорудуп, чоогунда турар бажыңнарда тургузуп каан видеохайгаарал камераларын көрүп, буруулуг кижилерни тодарадып турар.

Амгы үеде «Чаагайжыдылга» КУБ-тун ажылчыннары стелланы катап хевир кирип, чаштырган будукту аштап-арыгалаан.

«ЧЫРЫҢАР ӨЖҮРЕР БИС!»

Мындыг сөстөрнү үргүлчү эвес-даа бол, дыңнай бээр таварылгалар кайы хөй. Башкарылга организаци-ялары чуртталга-коммунал ажыл-агый төлөвирлерин 100 хуу чыып, төлөттирип алыр дээш чурттакчы-

ларны электри чырыын, газ, сугну өжүрер бис деп, коргудуп, бо-ла кыжаны бээр.

А чурттакчы чон чүгө, чүү дээш төлөвейн барганының чылдагаанын олар тодарадып, билип алыксава-даа. Аарааш бе? Азы шалыңын саа-даткан бе? Башкарылга компаниязын бо чүүлдер шуут дүвүретпейн турар. Бо талазы-биле Дээди суд чурттакчы чонун эрге-ажыын камгалаары-биле ажылдарны чорудуп эгелээн.

2017 чылдың июнь 27-де №22 док-таалының 40-ги пунктузунда судтун тайылбырының дугайында бижиттинген.

КОММУНАЛ ХАНДЫРЫЛГАНЫ ҮЗЕРИНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Коммунал хандырылгалар та-лазы-биле өрелер сугну, чырыкты, газты өжүрер чылдагаан эвес-тир деп, Дээди суд дыңнаткан. Ону чүгле шупту байдалдарны өөренип көргөш, өжүрер ужурлуг:

Бажың ээзинин өрөзи чурум үрээш-кининге дүүшкөк болур ужурлуг. Чижээ, бир эвес өрөзинин түңү 300 рубль бол-ган болза, ол дээш чырыкты өжүрбес ужурлуг, ол дээр-ле бажыңда чурттап турар кижини таарымчалыг байдалдан кызыгаарлап турары болур;

Өрөзин төлээр-биле өрелиг ки-жиге хамаарыштыр хемчеглер түннел чок болган болза, чүгле ынчан чырык хандырылганын өжүрүп болур. Чижээ, башкарылга организаци-язы баштай өрелиг кижиге чыгы берген өрөзинин дугайында сагындырып, өрөзин төлөп алыры-биле хуусааны азы кезектеп төлээр арганы бээр ужурлуг. «Тайбың» шиитпир болдунмаан болза, чүгле ын-чан чырыкты өжүрүп болур;

Коммунал ачы-дуза хандырыл-газын үзери бажыңда чурттап турар кижилерниң кадыына болгаш амыды-ралына айыылды тургуспас. Бажыңда чурттап турар өске кижилерге хора чедирбес ужурлуг. Чижээ, бажыңда чаш уруглуг бот-ие чурттап турар бол-за, коммунал хандырылга ап турар дээш бажыңның ээзи, чаш уругнуң иези төлээр ужурлуг, а ол бодунуң ээлчээнде,

акша чогуңдан төлөп шыдавайн, өрелиг апарган. Бир эвес өрөзин төлөвөөн дээш сугну өжүрүп кааптар болза, чаш уругнуң кадыына айыылды тургузуп турары ол болур.

Ынчангаш, коммунал хандырылга та-лазы-биле өрелиг апарган болзуңарза, ону үзүп азы өжүрүп кааптарыңдан корткан херээ чок. Башкарылга ор-ганизаци-язы баштай силерни сагын-дырып, өрөни төлөп алыр аргаларны (соңгаарладып, үзүктөп, азы өрөниң чартыын эрттирип) саналдаар ужурлуг. Бир эвес чырыкты үзе кезер дээн болза, силерден аңгыда бажыңда чурттап тур-рар өске кижилерниң кадыына болгаш чуртталгазынга айыылды тургузуп, эрге-ажыңарны хажыдып турар дээр-зин негеп тургаш, чедип алыңар.

ТУДУГ, АРХИТЕКТУРАДА ЧАА АРЫННАР

Дүүн ТР-ниң Чазаның хуралын-га Чазак Даргазы Ш. Кара-оол тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының сайыдының бирги оралак-чызынга кордап турар Мерген Дагба-ны томуйлаар деп турарын деткээн. Сайыттың оралакчыларынга кордап турар ийи кижинин эртем-билиин, ол албан-дужаалга ажылдаптар арга-шинээн хынап көөрүн дааскан.

Олышкаш ТР-ниң кол архитекторунун дужаалынче кордап турар Сейнек-оол Иргиттин ажылдап болур компетенци-язын хынаар, дараазында Чазак хура-лынга бо айтырыгже база катап эглип кээрин дааскан.

Бо айтырыгны чугаалажып тура, хоорай-суурларының кирер орукта-рында бок овааланы берген чыдарын, тудуг-суурлар архитектурный планга дүүшпейн турарын, харын-даа моон мурнунда кол архитектор турган кижиге бодунуң бажыңының херимин кудум-чуге үндүр херимнеп алганын болгаш чуртталга фондузун садыг, кафелерге шилчидип турарын ол шүгүмчүлээн. Үрек садыглар, киоскилер айтырыгларын өске хоорайларда шагда-ла чогуңмчудур шиитпирлеп каапканын Ш. Кара-оол демдеглээн.

Бистиң корр.

ОРУКТАРГА АЙЫЛ БОЛДУРБАС ДЭЭШ...

вискээринде чадаг кижилерге база чолаачыларга айыылдыг 8 автоорук участыг бар дээрзин тодараткан бис. Оон бирээзинге Дружба биле Крылов кудумчуларының белдиринде чадаг кижиге кылаштап эртер чер хамааржыр. Маңаа демдеглеттинген орук озал-ондактары база кайы көвей. Бир чадаг кижиге бо-ла черге автомашинага бас-тырткаш, амы-тыныңдан чарылган. Ын-чангаш светофор тургузары чугула деп шиитпирни үндүрген бис – деп, ТР-ниң

лары – онза айыылдыг орук озал-ондактарының доктаамал киржикчи-лери дээрзин база утпаңар. Эрткен чылын күзүн, маршруттуг «Газельдин» бир чолаачызы Салчак Тока кудумчузу биле Кочетов кудумчуларының белди-ринге орук шимчээшкенин хажыткан түннелинде, «Россияның почтазы» бүдүрүлгениң «УАЗ» автомашиназы-биле үскүлөшкөн соонда, 10 кижиге кем-дээнин Тываның орук-хайгылының талазы-биле кол инспектору дыңнаткан.

• Эзирик чолаачыларның буруузу-биле 109 орук озал-ондааның түннелинде, 57 кижиге амы-тыныңдан чарылган, 199 кижиге кемдээш-кинни алган.

• Чадаг кижилерниң буруузу-биле болган 111 автоаварияның түннелинде, 24 кижиге чок болган, 90 кижиге кемдээн.

ИХЯ-ның ОШАЧКИ-ниң кол инспектору Андрей Светышев дыңнаткан.

Парлаалга конференциязынга жур-налистер маршруттуг «Газельдерниң» ээлери хуузуңда сайгарлыкчыларның (забастовка) ажыл соксадышкы-нынга хамаарыштыр айтырыгны база салган. Пассажирыларни салон долдур, көрдүнгөн негелдеден ажыр тырып тур-гаш кирип алыр, орук шимчээшкениниң дүрүмнерин каржызы-биле хажы-дар чоруктарга удур ОШАЧКИ-ниң инспекторларының хыналдалары ам-даа уламчылаар. «Газель» чолаачы-

Ол ышкаш үнүп келген 2020 чылда орук шимчээшкениниң күштүг болуп ки-рер дүрүмнеринин чаа хоойлуларынга хамаарыштыр кыска тайылбырны база кылган. Корум-чурум үрээс чо-лаачыларга хамаарыштыр админис-тративтиг кодексти административ-тиг чорудулганың хоойлу-дүрүмү кылдыр шыңгырадыр ажылдар чо-руп турар. Чон аразына хөй-ниити дыңнаашкындарының соонда, чаа хоойлу дөмей-ле күш кирер дээрзин Андрей Светышев дыңнаткан.

Мерген ОНДАР.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Парлаалга конференциязынга кириш-кен Тыва Республиканың Орук-транс-порт яамызының килдис начальниги Сылдыс Салгыл-оолдун дыңнады-биле алырга, эрткен 2019 чылда Кызыл хоорайның девискээринде кудумчу-ларга 16 видеокамераларны тургус-кан, «Айыыл чок орук шимчээшкени» деп регионалдыг төлөвилел езугаар республиканың девискээринге 43, 398 км. автооруктары, Кызылдың чоогунда, хоорайже кирип турар чурттакчылыг черлерге хамааржыр 16, 249 км. орук-тарны септээн.

Бо чылын база бо хемчеглер улам-чылаар. 2020 чылдың дургузунда Кы-зыл хоорайда Титов кудумчузунга 4, ол ышкаш Рихард Зорге биле Шевченко кудумчуларының белдиринге 2 чаа све-тофорлар нежежир. Автомашиналарның дүргөн халдыр чоруун хемчээр фотока-мера, орук шимчээшкенин хайгаараар 28 видеокамераларны тургузарынга 2020 чылда 120 млн. рубльди аңгылап бээр болган.

Эрткен 2019 чылда Кызылдың де-

Чазак Даргазының ажил-херээ

АЖЫЛДЫ ЧҮРЭЭ-БИЛЕ
КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭН

Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол чаа туттунган 17 дугаар школаның дериг-херексел-биле четчелеттингенин болгаш уругларга кандыг эпиг байдалдар тургустунганын көрүп, ооң ажилдакчылары болгаш башкылары-биле ужурашкан. Чазак Даргазының оралакчызы Александр Брокерт, ТР-ниң тудуг болгаш коммунал ажил-агай сайыды Евгений Овсянников, өөредилге сайыды Татьяна Санчаа, Кызыл хоорайның мэри Карим Сагаан-оол олар база ужуражылгага киришкеннер.

Шолбан Кара-оол школаны кезип, кабинет бүрүзүнүң дериг-херекселин көрүп, башкылары-биле чугаалажып, өөреникчилерге быжыг билиг бээрине кандыг чүүлдер чедер-четпезин айтырып, башкыдан бөдүүн ажилдакчыга чедир кичээл эрттирер кабинетте угаан сайзырадыр болгаш салаа-сайгытты сайзырадыр ойнаарактар янзы-бүрү. Биргиклассчыга ооң ажык-дузанын эге класстар башкызы Ольга Конниковадан айтырдым: «Уруглар садындан школаже шилчип келген уругларны партага үр үеде олуртуп чаңчыктылары эге үезинде нарын. Оларны чоорту чаңчыктырып тургаш, өөредирине херек кабинет-тир. Немелде кичээлге онаалга кылып, катаптаар бис. Кичээлдеп тургаш, шылай бербезин дээш, аразында ойнадыр турар кылдыр дерзэн».

Школа бүрүзүндө чаңчылчаан химия, физика, биология, технология кабинеттеринден аңгыда, караа көрбес болгаш көөрү багай уругларга кылган кабинет бар, ооң дериг-херекселин тифлопедагог Сайлык Дондуп тайылбырлаан. Школаже кирип келирге-ле, эжиктен тура, караа көрбес болгаш көөрү багай уругларның кабинетинге, чанында чеменир черге болгаш арыгылар черге чедир шалада тускай кылган орукчугаш бар. Арыглары черин база оларга таарыштыр кылган. Бир эвес ындыг уруг хенертен дораан дуза хереглей берген таварылгада, ажыглаар кнопокларны база кылганы эпиг.

Спорт болгаш күш-культура угланышкынның школа болганда спорт залдарынче кол кичээлгеи угулаан. Аңаа чүгле ол школаның өөреникчилери эвес, өске-даа школаның спортка ынактары профессионал деңгелге белеткенер аргалыг.

Ужуражылга үезинде Чазак Даргазы: «Бо ышкаш кылдыр солагай талакы эриктиң дачаларына болгаш дараазында туттунар школаларны база бо проект-биле кылырын планнаан. Баштай ажыг-лалын көрүп турар болганыңарда, чедер-четпестерин, моон-даа экижидер аргаларын биске сүмелеп, дериг-херекселдерни долзуу-биле ажыглаарын, чараш оран-саваны боттарыңар талаңардан ам-даа чаагайжыдып, ооң езулуг элери болуруңарны күзедим» — деп, Шолбан Валерьевич чугаалаан.

Хыналда үезинде уруглар, оолдарның технология кабинеттеринде электрилиг херекселдерниң айыыл чок байдалга ажыглалы, ооң шыгжамырын, столоваяның столдары шиш азыгларлыг, казармада дег көстүрүңге таарзынмаанын, өңгүр-чараш борбак столдар-биле солугурун сагындырган. Школада эмчи пунктузунда стоматология кабинетиниң дериг-херекселин ам-даа четчелээш, аңаа чүгле школачылар эвес, ол девискээрниң чурттакчы чонун база хүлээп алыр чер кылдыр эде кылырын дааскан. Кызыл хоорайның школаларында 3 дугаар стоматология кабинетин бооп турар. Сагындырган четпестерни дүрген эдерин, Кызылда Президентиниң кадет корпусунуң дериг-херекселиниң четчелеттингенин хөлчөк таарзынганын, херек болза, аңаа барып, үлегерден алырын, ол талазы-биле харыылап турар сайыттарга Дарга дааскан. Школаның эт-севин моон-даа чараш, көрүштүг кылдыр шимеппаастап алырының аргазы барын чугаалап, ажилды чүрээндө кылырын күззэн.

Аржана ЧАМЗЫРЫН.
Чиңгис СААЯНЫҢ чуруу.

“Бок реформазы”

Февраль 3-те эрттиргени Аппарат хуралына Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол: “Хамаатыларның сөөлгү үеде кириген хомудал билдиришкенин көвүдээнин бодаарга, бок айтыры кижилерни дыка дүвүредип турар-дыр. Тояап чоруур черлик ыттарның көвүдээнинге база хомудалдар хей. Кайда боктуг-дур, ында — ыттар. Ыттар чыгыр черлеп чорууру чүгле бичии уруг-дарыгга эвес, улуг улустарга безин коргунчуг апарган. Бокту үндүр сөөртүр ужуруг “СТ-ТБО” КХН регион оператору бокту үндүр сөөртүр талазы-биле бодунуң дорт хүлээлгелерин күүседип шыдавайн, контейнерлер тургузар шөлдерни кылбааны, чамдык документилен тургуспааны дээн ышкаш бодун агартырының янзы-бүрү чылдагааннарын ажыглап турар. Мындыг чүүлдер хоорайда бокту аштаарыңа “Чаагайжыдылга” муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгени хаара тудар ужурга эрге-чагырганы чедирген. Бо чүүлдерни чогумчудур шийтирилээр даалганы тудуг болгаш чуртталга-коммунал сайыды Евгений Овсянниковка бердим. Регион операторунуң ажилдап шыдавааныңа хамаарыштыр чаңгыс аай турушту ооң ажилыңа хамаарылгалыг албан черлери ээлээр ужуруг. Час база чай дүжүп кээрге, бок озал-ондаан болдурбас дээш, прокуратура, хоойлу-дүрүм камгалалының болгаш суд органны аңаа харыыны бээр ужуруг. Хемчеглерни баш бурунгаар алыры чугула. «Росхереглелхайгаарал» албан чери чогуур хемчеглерни алыр болза эки, муниципалдыг эрге-чагыргалар база сулараан херээ чок, чогум-на олар боттарының девискээрлеринде корум-чурум дээш харыысалгалыг болгай» — деп чугаалаан.

Чуртталга-коммунал ажил-агының специалистери болгаш эксперттери бок реформазын эки белеткел чок, буу-хаа боттандырып кирипкен деп санап турар. Специалисттерниң болгаш эксперттерниң кандыг-даа тайылбыры чокка-ла ол ылап-ла ындыг дээрзи кижилер бүрүзүнүң караанга көскү.

Мен база ону чурттап турарым хей квартиралыг бажыңның чанында бок овааланган черден, контейнерлер аттыг ойук, ыйык дөрбелчин демир хааржактардан хүн бүрүдө көрүп тур мен. Ол чер “Бок реформазының” эң-не улуг “дайын шөлү” апарган. “Тулчушкуннар” ында хүн бүрүдө болуп турар.

ТОЯНЧЫЛАР, ЫТТАР
«ТУЛЧУУШКУННАРЫ»

Бистиң бажыңывыстың чурттакчылары шупту богун ол “дайын шөлүңе” апарып төгөр. Бажыңның даштыкы девискээринде бокту аштап турар ажилчын хамык бокту контейнерлерге уруп, оларның чанынга бөлүп каар. Контейнерлерде бокту үндүр сөөртүр ужуруг “СТ-ТБО” КХН регион операторунуң машиналары келбес. Оларның орнунга эзирек-элээр тоянчылар чедип келгеш, аш-чем артыы дилеп, бокту чазарлап, контейнерлерни черге чыттыр октап эгелээрге, ажилчын болгаш бажыңның чурттакчылары оларны соксадырга, демгилери олар хөөкүйлерни тоовас-даа. Харын мырыңай боттарын эттеп каг чазар. Бөлүк-бөлүк кылдыр чыгып алгаш, хоорайның девискээрин кезип, чимзенип чоруур хей ыттар база ол “дайын шөлүңе” келгеш, бокту чазарлап кириптерлер. Оларны ойладырга, ыттарның дайынчы тактиказы дыка кажар болдур ийин, долгандыр халышкаш, катап эглип кээр. Ынчангаш “Бок реформазыңа” тоянчылар биле ыттар база “киржи” турар деп чугаалап болур.

Бокту чүге үндүр сөөртпейн турарыңа хомудал, “СТ-ТБО” КХН-ге чеде бээривиске, бис чүгле контейнерлерде бокту үндүр сөөртүр бис, оваалап каан бокту үндүр сөөртүр хүлээлге бисте чок, контейнерлерни башкарыкчы компаниялар тургузар ужуруг деп, В.В. Полов харыылаан чүве.

Бистиң бажыңывыстың девискээрин аштаар ажилчын-даа, чурттакчылар боттары-даа ол “дайын шөлүңе” тулчушкуннарга чылча шаптырган бис. Бокту

үндүр сөөртпес “СТ-ТБО” КХН регион оператору, контейнерлерни чыттыр октап кааптар тоянчылар, чыып каан бокту чазарлап кааптар ыттар бисти тирилзэн. Ынчангаш бажыңывыс чанында бок овааланы берген чыдар.

Угаан-медереливис таан мырыңай туугай эвес, “Бок реформазының” хоойлу-дүрүмүн аяп, аңаа эксперттерниң үнелелин сонугурап көрдүвүс. Хоойлу-дүрүм сайгарарывыс “азалар” ышкаш, аңаа “хол-будувус” сы-йып ап болур” бистер ышкаш кижилерге ол-даа берге херек чорду. Боттары-даа шаавыс-биле сайгарарын оралдаштывыс. “Бок реформазының” хоойлузунда будулчак чүүлдер бар, аңаа эдилгелерни, чазалгаларны РФ-тиң Чазаның доктаалдары-биле кириген.

Биске эң-не кол чүүл — бок төгөр шөлдү кайы организация кылыры, аңаа контейнерлерни тургузары. Чүгле бо чүүлге эксперттерниң, юристерниң, прокуратура ажилдакчыларының безин тайылбырлары аңгы-аңгы чорду. Чижээлээрге, № 89 федералдыг хоойлуда “контейнерлер шөлүңе арыг-силигни башкарыкчы компания тудар”, “бир эвес регион оператору бактан бокту чүдүрүп апарганда, шөл бокталган болза, башкарыкчы компания аштаар”, “Бок чүдүрүп алыр черни регион оператору аштаар” дээш башкарыкчы компанияларның болгаш регион операторларының ажилчыннарының аразына артыктажыр азы ажилды бот-боттары-даа чуй кагжыр чүүлдерни тыылдырып болур кылдыр хоойлуда бижиттинген деп эскердивис.

Бок контейнерлерин кайы организация азы кым садары болгаш тургузары федералдыг хоойлуда база чиге тодараттынмаан болду. Бо чүүл база башкарыкчы компаниялар биле регион операторларының аразына көрүлдээни үндүрүп болур. Чогум-на бо чүүл Кызыл хоорайда тургустунуп келген эвес ыйнаан?

“Бир эвес регион операторунуң тарифинче контейнерлер садып алырының болгаш тургузарының чарыгдалдарын кириген болза, ону регион оператору бодунуң акша-хөреңгизи-биле кылыр” дээн одуруглар хоойлуда бар. Тарифтерни регионнуң эрге-чагыргазы доктаадыр болгай. “Бок реформазының” хоойлужулгазында ажилдарның хей кезин тус чер органны-даа болгаш башкарыкчы компанияларже чуй каган бооп турар.

Чуртталга-коммунал ажил-агы адырынга хей чылдарда ажилдаан улуг арга-дуржулгалыг кижилерниң бодалы-биле алырга, “Бок реформазының” кызыгаарын шын эвес тургускан. Бокту аштаарын, чыырын болгаш үндүр сөөртүрүн тус черде башкарыкчы компанияларга, бокту болбаазырадырын регион операторларынга хүлээди каан болза, реформа шуудаар турган ийик. Бир эвес Кызыл хоорайны алыр болза, чуртталга-коммунал ажил-агы адырында башкарыкчы компаниялар, эштежилгелер бокту аштап, чыып, контейнерлерге үндүр сөөртүп турганнар. Найысылал бокка туттурар деп баарга, регион операторунуң орнунга үндүр сөөртүп-даа турлар.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

"БУЯННЫГ ӨРГЭЭНИҢ" ЭЭЗИ – САГЫНҒЫР, ДИДИМ ДААРАНЫКЧЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кеш, дүк-биле ажилдаар күзелим ол-ла хевээр чыдып берген. Херек кырында кылып эгелээримге кеш, дүктүн ажылы дыка улуг, ынчангаш өртөз база аартай бээр, кижилер бүрүзү кылып шыдаас болду. Ам ынчаарга, кижилер бүрүзү кылып шыдаптар, өртөк-үнезинге күш чедиптер материал херек деп бодамга келгеш, вайберде бөлүүмдө киржикчилер-биле сүмележи чугаалашкаш, синтепон материал-биле тоннар даарап эгелээн бис. Чоорту пестү интернат садыглардан мөөнү-биле чүгээр өртөккө чагыдып ап турар апарган бис. Пестү чагыткаш, кожуннарда чагыкчыларже чорудуп-ла тур мен, оларым ыт чок. "Канчап тур силер, уруглар?" дээримге-даа, харылаар кижилер чок. Чугаалажып келзиссе, даарап билбес улус болган. Ынчаар, оларны өөредир бодап тывылган. Вайберге өөредирге, черле дааранып чораан кижилер билип алып, а дааранмай чорааннарда болдунмас болду. Бөлүүмдө улус вайберге эвес, «Кара-биле көөргө эки, бисти өөредип көр» деп, боттары дилеп туруп берген. Оларны өөредир чер чок. Ол-бо черлерге борастанып турувуста, өөм ээзи дааранып чер кылып берген. Өөм ээзи, өг-бүлөм, авам мени мынчаар деткээнинге дыка өөрүүр мен. Олар эвес болза, мынчаар улус өөредир харыым кайдал.

Кылдырып алган черимге бодумнун канчаар билип турарым-биле өөредип эгелээн мен. Ынчангы чагыдып алган пестерин тудуп алгаш кээп эгелээр-ге, "Меңээ дааратпайн, боттарыңар өөрениңер" дээш, кады олуруп алгаш, халаска өөредип эгелээн мен. Бодумнун билип турарым-биле бөдүүнчүдүп каан хевирин, чевен кижилер безин быжып, даараптар кылдыр белеткээш, мастер-класстарга көргүзүп турган мен. Оон боттары-ла, "Ам чеже силерни чаза базар бис, Олговна, чаңгыс аай эки өөренип алып кылдыр төлөвирлиг курстардан кылып көрүңер" дижи, өртөк-үнезин боттары-ла тургузуп алганнар. Эрткен чылын 5 бөлүк өөренип дооскан. Олар боттарының кожун, суурларында күзөлдүг кижилерни тыва хеп даараарыңа өөредип, чагыг езугаар даарап турарлар. Кээп турар бөлүкчүлөрүм боттарының аразында бо бажыңны "Буяныг өргээ", "Институт благородных девиц" деп адап турар апарганнар (каттырар). Күзөлдүг кижилер бүрүзү өөредип турар мен, буяныг өргээниң ээзи кээзде ажык. Ине тудуп көрбөзүн уруглар-даа келгеш, тыва тонну чүглө бодунга эвес, ажы-төлүңгө, чоок кижилеринге даарап алгаш, чоруп турарын көргөш, сорук кирер-дир мен.

Тыва хеп-биле ажилдап эгелээш ону хүндүлөп, сонургап эгелээн мен. Шын даарап өөренип алып дээш, Алдан-Маадыр аттыг музейде шаандагы тыва хептерни та чеже дилеп көөр кижилер мен. Музей ажилдакчылары бужурганмай, меңээ көргүзүп-ла турар. Ооң-биле чергелештир, тыва хеп дугайында номнарны, эртем ажилдарын база номчул тур мен. Тыва национал хептин дугайында хөйүн билген тудум, ооң ханы утказын билип, хүндүлээрим дам барган. Тыва хепти даарап турар шевирлер хөй болгай. Ынчалза-даа национал хевивис аразында

"Эдектиг тонну" чон даарап кедер болза деп, улуг күзелим бар. М.О. Сиамбиль, А.А. Сиамбильдин "Традиционный тувинский костюм", Р.Б. Ховалыгның "Тыва үндезин хеп" деп номнарында бижээни-биле "Эдектиг тонну" база даарап өөредип турар мен.

Кежикей Олговна алгы-кеш, дүк-биле ажилдаар күзели боттаны бээринге ам-даа бүзүрөп, бичиилеп белеткенип турар болду. Чондан бөрү, дилги, хой дээш өске-даа кештерни, ыт дүгүндөн эгелээш, өске-даа дүктү чондан хүлээп ап турар. Алгы тоннар, чеңи-чоктар дээш, оон-даа өске тыва хептерни даарап, аргып турар. А ону чонга калбаа-биле өөредип, кижилер бүрүзү кедиптер, садып, даарап аптарын чедип алырын кызып чоруур. Амдызында бодунар шаа-биле чонну өөредип, кирген акшазы-биле бичиилеп даараныр машиналарны садып ап турар. Мал-маган тудуп чоруур кырганнарның өөрүп четтирген сөстөрүн дыңнап, оларга орулга кирип берип чоруур. Кымга-даа дөмөйлөшпөс, тыва кижиниң езу-чаңчылдары, оюннары, амыдыралын көргүскөн чурук каасталгалыг хептер дээш боттандырыксап чоруур ажил-херээ чогул, кылып чоруур буяныг үлө-херээ бүдүп-ле чорзун, хөй ажы-төлдүг иениң.

Даараныр курстарда өөренип турарларга сөс:

Ольга Лайзап, 4 уругнун 11 уйнуктун иези: «Бодум бакка-сокка даараныр турган мен. Баштай вайберде бөлүктөн өөренип ап турган мен. Маңаа курстар кылыптарга, улгады берген кижилер эпчогун аа, ында шупту аныктар ирги бе деп бодап олурган мен. Күзөл күштүг боорга, албан-биле мал-маганым чагааш, Чеди-Хөл кожундан келгеним бо. Кээримге, мээң үе-чөгөм улус бар болду. Өөренири кажан-даа орай эвес деп чүве бо-дур. Бир дугаар тонумну уйнуума даарадым. Олговнаның башкарылгазы-биле чараш тон даарап алгаш, бодум безин бүзүрөөзүн мен. Бисти «Шыдаар силер, кылыңар» деп-ле турарга, кижилер бүзүрөй бээр болду. Пенсиялай бергеш, чүну канчаар кижилер боор мен деп бодап чораан мен. Ам кылыр ажылым тыптым. Ажы-төлгө база дузалажыксаар болгай. Ат болган буяныг өргээ-дир. Маңаа өг-бүлөм хепкерип тур мен. Анаа-ла туткаш, даарай бербес, кижилер бодунун

чоок кижилеринге йөрээлди салып, эки сеткилди сиңирип олургаш, даараан хеп болур. Эдектиг тонну даарап кедиксээ мен. Ынчалза-даа ооң утказын билип кээримге, меңээ таарышпас болду. Ам көрнимге даараар деп бодап алдым. Ол тонну кедер ужуруг херээжен кижилер, ол аймакка эки чүүлдү бөлүп, чыыр деп билген мен. Мындыг эки ыдыктыг тонну шупту чон кедип, эки чурттаар болза деп бодап тур мен. Маңаа чүглө ол тонну даарап өөренир эвес, кижини эки орукче углаар суртаал ажылы база бар боорга, аравыста «Академия благородных девиц» деп баштактанчыр бис. Бо курска 3 тон, бир чеңи-чок даарап алдым». Ам чана бергеш, шупту чоок улусумга даарап, күзөлдүг кижилерни өөредир мен».

Айгерим Куулар. Сүт-Хөл кожун: «Чүглө аргыттынар турган мен. Тыва хеп даарап өөренип алыксаар мен. Чеже-даа торгуну үрзэн мен. Кежикей Олговнаның тыва хеп дээш сагыжы аарып, ону сайзырадып, чонга өөредип чорууру дыка эки. Харам чокка шупту чажыдын айтып берип, кандыг херекселдер ажылаарындан эгелээш, шуптузун айтып берип, даараныр пестү безин чик өртөккө чагыдып берип турар. Дыка эки өөренип алдым, эртеми башкы кижилер болгаш ыңдыг ирги бе. Тыва хепти

тайылбырлааш: «Ындыг кончуг чараш, уткалыг хептиг чораан улус тур бис» деп тайылбырлаарга, кижилер чоргаарланып чоруур чүве-дир. Неделя өөренип тур мен. Бир тонну даараан, бирээзин быжып, белеткеп алдым. Анаа-ла акша чок деп олурбайн, маңаа өөренип алгаш, орулга-даа кирип болур деп билдим».

Наталья Намчыкай Улуг-Хем кожундан, амгы үеде хүндүлүг дышта-нылгада: «Авам шевир чораан болгаш, ооң аайы-биле бичи дааранып чордум, ынчалза-даа тыва хеп даарап билбес турган мен. Тыва хевивис дугайында хепчок-ла чоргааранчыг чүүлдерни билип, хөй-адым бедий берген ышкаш болду. 15 хире кижини өөредип тур бис. Хөй эш-өөр-биле бот-боттарымыс сүмележи, чугаалажып ажилдаарга, дыка эки-дир. Өөренип доосканнар сагыш-сеткили сергек, ол үениң дургузунда чаңгыс эвес тонну даарап алгаш чанып турлар. Ине-даа тудуп көрбөзүн урулар келгеш, даарап турлар ышкажып. Ажыл чок деп олурбайн, дааранып өөренип алгаш, ажы-төлүн-даа хепкерип, артыкшылдыын садып-даа олургай-ла. Шагаа база чоокшулаан, тыва хептен боттарымыс даарап кедээлиңер».

Аржана ЧАМЗЫРЫН.

Арслан АРАКЧААНЫҢ тырттырган чуруктары.

ЭДЕКТИГ ТОН

Ону даараары белен эвес, албан сагыр ужуруг хемчеглерлиг. Тоннуң каасталга, шыйыг, өң-чүзүн бүрүзү уткалыг, 3,7,9, 11 деп ыдыктыг саннар кирип турар. Тоннуң адаккы кезээ — чер ие, кыры дээр ада деп көрүп турар. Шаанда чингир өңгүр өңнөр-биле даарап турган. Бай-шыдалдыг улустун кедер хеви. Ынчалза-даа өг-бүлө бүрүзүңе турган деп билир мен. Шаандакы базырыктарны казарга, көрзүңөргө, кайы хире бай-шыдалдыг, күчү-күштүг чон турган-дыр бис. Ооң чажыды эдектиг тонда деп, бодум ынчаар хүлээп алган мен. Ону херээжен кижилер бүрүзү чүглө төл бодара-дыр үезинде кедер. Ол үези эрткен, азы келбээн кижилер кедип болбас. Шыгжаары безин тускай, хүндүткелдиг бедик черге шыгжаар, арыг-силиг кылдыр эдилээр. Кымга-даа ачыладып болбас. Чүглө хан төрзөн кижилер салгал дамчып эдилээр. Хүндүткелдиг эдилээр-ле, адаанда элбек эдээн таварыштыр черден энергияны кижиге берип турар деп бүзүрээр мен. Эскерген чүүлүм, эдектиг тонну бодумга даарааш, кедип эгелээримге, шупту чүве эки талазынче аайлажып, өг-бүлөмдө, ажил-ижимдө ажил-херээм чайгаар боттанып турар апарган. Бо тонну кедиксээ кижилер бүрүзү база кедип шыдавазын эскердим. Үези кээрге, боду-ла бо тонче орук ажиттына бээрин чижектерге көрдүм. Эдектиг тонну республикада 2 кижилер даарап турар. Та чүге, өске мастерлер сонургавайын турары ол. Хүндүлээрим эдектиг тонну бир дугаарында авамга даараан мен. Ындыг дээди тонну баштай кедеринден дидинмээн мен. Авамның хар-назыны ол тонну кедеринге дүүшпөс-даа болза, белекке берген мен. Ону авам хүндүткелдиг черде азып алган турар-ла-дыр.

Тон сарыг шажынчы кижиге чоок, даараар хевир субурганга дөмөйлөшкө. Тоннуң узуну черге дээр-дегбес, эдээ элбек, черден энергия алып. Ол үнгөн энергияны белде кур дозуп турар. Эр кижини херээжен кижилер сорук кирип, энергияны берип турар. Ооң-биле ада кижилер чалгыналып, ажы-төлүн азырап, маадырлыг чоруктарны кылып чоруур деп бодаар мен.

Ол тонну даарап өөредирде, баштай эртем ажылынга даянмышаан, бодумнун амыдыралга көргөн таварылгаларымны, канчаар хүлээп алганымны чугаалап, утказын билип алырга, ынчан өөредип турар бис. Эртемденниң ажылында тоннуң эдээн дургаар даараан беш аңгы өңнү тайылбырлап каан, кара өңдөн эгелээш, алдынналчак өңгө чедир бар. Ону кижиниң чуртталгазында эртер чадалары кылдыр көргөн. Кардан алдын-сарыг өңгө кээрге, мерген угаанныг, оожургалды алган үези деп турар. Ынчан кижилер алдын-мөңгүн, материалдыг ажык-кончаа эвес, көңүс өске чүүлдерни үнөлөп, билип, меңээ дээр чидип, улуска экини кылырын бодап эгелээш, эң сөөлүндө дээди чада дээр адага чедер дээн уткалыг. Ону даарап олургаш, кижилер бүрүзү чайгаар-ла «Ам кайы чадада мен, кижилерге кандыг багай чүве кылып чораан мен, чүну эки кылган мен» дээр айтырыгны бодунга салып олурар. Уруглар аразында «Сен кайы чадада хевирлиг сен, мен мында хевирлиг мен» дижи олурарлар. Бодум эмин эрттир чоокка хүлээп, ону немей сайзырадып алганым-даа чадавас, анаа эвес ыдыктыг тон кылдыр хүлээп алганым, аңаа бүзүрээним ыңдыг болган. Ындыг буяныг, хүндүткелдиг, кижини чайгаар-ла сорук кирип келир чараш тонувусту калбаа-биле кедип, даарап өөренип алып болза дээн сеткилим ирги бе. Тонну даарап азы садып кеткен уруглар элзэн үе эрткенде, четтиргенин илередип кээп турары дээр, анаа чүве эвес деп бодап чор мен. Амгы үеде уруглар ону байырлалдарда, дагылгаларда кедип турар. Өңнөрүн база боттарыңа таарыштыр кылып ап турар. Кол-ла чүве — утказын чидирбейн, шын даарап өөренири. Улуг назылыг шевир угбайлар келгеш, меңээ чагыг-сүмезин берип, чамдык чүүлдерни «Мынчаар кылырга шын» деп айтып берип турарыңа өөрүүр мен».

Красноярск крайның Журналистер эвилели 100 чылдаан

Красноярск крайның Журналистер эвилелинң 100 чылдааныңа 60 ажыг харлыг Тываның Журналистер эвилели болгаш 95 чылдап турар "Шын" солуннуң төлээзи аалдап чедип, байыр чедирип, кадаан сунган.

"Журналистерни эрткен, амгы үениң төөгүзүн бижип турар деп чугаалаар болгай. Чоокта чаа эвилелге фотокорреспондент Юрий Барминниң делгелгези эрткен. Ооң фото-чуруктарында Красноярск крайның болууш-куннар бижилгезин көргүскен. Бистиң крайже Фидель Кастро, Никита Хрущев, Леонид Брежнев оларның кээп турганын, баштайгы космонавт Юрий Гагаринни краснояржыларның уткааны ооң фото-чуруктарында төөгү кылдыр арткан. Эң кол чүүл – бөдүүн ажылчыннар, тараачыннар, металлурктар, башкылар, эмчилер дээш оон-даа өске мергешилдин кайгамчык чаңгыс чер-чурттууларынысты көргүскени. Массалыг информация чепсектериниң журналистери төөгүнү солун арын-нарынга бижип, тырттырып, радиога дамчыдып, сюжеттеринге көргүзүп турар" – деп, Красноярск крайның губернатору оралакчызы Василий Нелюбин демдеглээн.

ЕНИСЕЙ СИБИРИНИҢ ЖУРНАЛИСТИ ХАРЫЛЗААЛАРЫ, ЭП-НАЙЫРАЛЫ БЫЖЫГ

Россияның Журналистер эвилелинң даргазы Владимир Соловьев Енисей Сибириниң журналисти харылзааларын, эп-найыралын быжыктыра-биле аалдап келген Тываның болгаш Хакасияның Журналистер эвилелдерин онзалап демдегледі.

Болгарияның Журналистер эвилелинң даргазы Снежана Тодорова РЖЭ кежигүннерин Болгарияга чиигелделиг аян-чорук кылып, дыштанып келиринче чалады. Ол дугайында эрткен чылын дугуржулга-ны кылган турган. Хей-ниити палатазының даргазының оралакчызы Эльвира Лифанова Красноярск крайның Журналистер эвилелинң даргазы Дмитрий Голованов база эвилелдин баштаар чериниң секретары Татьяна Головановага ТР-ниң Хей-ниити палатазының хүндүлел бижиктерин тывысты.

Өгбө "Шын" солуннуң юбилейинде делгелгеге номчукчуларынысты төөгүлүг чуруктары редакцияга эккээр боор деп идегеп тур бис.

"ЧОНАР-ДАШ БИЙИРИНИҢ" ТУСКАЙ ШАҢНАЛЫ

Чээрби алды чыл дургузунда эртип турар «Красноярскиниң бийирлери» мөөрейниң тилекчилерин база шаңнап-мактаан. Оларның аразында район солуннары элээн хей. Мөөрейниң түңнелдери-биле «Канские ведомости» солуну Красноярск крайның тергин солуну болган. Россияның алдарлыг журналисти Надежда Антупьева «Чонар-даш бийир-2019» мөөрейниң тускай шаңналын (Россияның чоннарының аразында билчилге болгаш эп-сеткилди непередип, национал харылзааны быжыктырганы дээш) ук солуннуң корреспондентизи Татьяна Крускинага тывыскаш, Тываның Баштыңы, Россияның Журналистер эвилелинң хүндүлүг кежигүнү Шолбан Кара-оолдун мурнундан суй-белекти база "Люди Центра Азии" номнуң V томун сөңнээн. Журналист ажылынга бедик үнелелди берген ТЖЭ өөрүп четтиргенин илеретти.

"Сибирь дугуржулгазы" регионнар аразының ассоциациязының даргазы Шолбан Кара-оол чүгле политиктиг, социал-экономика эвес, а журналисти харылзааларны база быжыктырып турар.

«Канские ведомости» солуннуң кол редактору Любовь Це-

вун-биле чай аразында чугаалажып четтигиптим. "Канск хоорай 80 муң чурттакчылыг. Чагыдылгавыстың тиражы – 8000 кезек. Амгы үеде улустуң хей кези интернетче "көже берген" дээр болза, частырыг болбас. Ынчангаш электроннуг чагыдылгавыс база бар. Чамдык улуска солуннуң PDF хевирин компьютер, планшет азы смартфонга номчуурга эптиг" – деп, ол чугаалады.

А бисте "Шын" солуннуң чагыдылгавыс Тывада эң-не улуг. Электроннуг хевирин бо хүннерде ажылдай берген. Ында номчукчуларны эвээш звес солун чүүлдер манап турар.

"ШЫННЫҢ" ХООЧУНУН САКТЫП...

Красноярск крайның Журналистер эвилелинң даргазы Дмитрий Головановтуң чугаазы-биле, эвилелдин кежигүннериниң саны 500 чедип турар. Оларның аразында аныяк журналистер

лырын дилээн. Чөпшээрештим. Ол мени: "Каш акша төлээр мен" – дидир. "Чүү-даа херек чок. Ажырбас" – деп харыяладым. Кижим черле чөпшээрешпес: "Черле четтиргенимни илередир болзумза эки". "Халас салып бээр бис" – деп база катап чугаалааш, байырлаштывыс. Солунга материалы үнүп келген. Бир эртен ажил чоогунче кылаштап бар чорумда, херим чанында хой өртеп каан турар. Оон билгеним, чагырга даргазы салдырган материалы дээш дөмей-ле четтиргенин илереткен "белээн" чоруткан болду. Ынчан солунуустуң очулдурукчузунга Дангыт Чыдым ажилдап турган. "Хойну дедир эгидер болзуңа, хүндүткел чогуңну илереткениң ол-дур" – дээн. Ам канчаар, хойну эвээр ужулга таварышкан бис. Оода чадаарга, Дангыт Иргитович хой база "айлап" билбес. "Тыва кижиканчап хой өзеп билбес кижикан" – деп, баштактаны аарак, чемедедим-даа. Ол хүн таныыр кижини чалааш, кежээ редакцияга изиг-ханнаан бис. Ынчан Давуу-Самба Донгак, Юрий Сучков, солун чыскаакчызы Шолбан Биче-оол ажилдап

данныг хуужуурларны, хаарган хой ээдин, буузаны, быжырган далганны амзадывыс. Үе эвээш болганы-биле Алдын-Булак этно-культурлуг комплекске барып четтикпедивис. Ынчангаш база катап аалдап чедер бис" – дидир.

ЫНАК ТЫВАМ ЧҮРЭЭМДЕ

"Иланские вести" солуннуң кол редактору Татьяна Осмоловская мени көрүп кааш: "Тывадан силер бе?" деп айтырды. Чугаалажы бээривиске, чаңгыс чер-чурттууус болду. "Төрүттүнген, өскөн черим – Тываның төвү Кызыл. 1977 чылда Кызылдың педагогика институтунуң филология факультетин доостум. Аңаа-ла өөм ээзи Виктор-биле таныжып алган мен. Амыдырал-чуртталгамның аайы-биле крайже көшкенимден бээр 30 чыл ажа-даа берген болза, төрээң, ынак Тывамның бедик дагларының, төңчү чок ховуларының, эм шынарлыг хөлдериң, шыргай арга-арыының катаптаттынмас чыдын ам-даа сактыр мен. Азия төвүңге, күчүлүг Улуг-Хемден сырыннап кээп турар арыг агаарны тынмышаан, агаарлап турганым кажанда-даа уттундурбас.

ТОЗАН БЕШ ХАРЛААР "ШЫН" СОЛУНУ КИРИШКЕН

хей. Дмитрий Голованов Тывага "Известия Тувы" солуннуң кол редакторунга 2005-2006 чылдарда ажилдап турган. Чыл дургузунда журналист республиканың булуңнарын эргий кезээн. "Бир катап кожуун чагыргазының даргазы, ат-сывын, кожуунун сагынмай тур мен, редакцияга келгеш, солунга материал са-

турган. Бир катап кыска шоодуг бижип каан мен. Дангыт Иргитович ону тыва дылче очулдуруп каарга, номчаан улус баарын кайдыр каттырган дээр. Шоодугнуң ужур-утказын өске дылче чүгле арга-дуржулгазы бедик очулдурукчулар дамчыдып шыдаар деп санаар мен. Боду база аажок баштак кижикан. "Шынның" хоочун журналисти "бурганнай" бергенин чугаалаарыныска, ол кезек када ыт-шимээн чок олурду.

НАЦИОНАЛ АҤШ-ЧЕМНИ АМЗАП...

"Эң тергин район солуну" шаңналга "Енисейская правда" солун тиилээн. Корреспондентизи Оксана Власова «Интернет-делгеминге тергин парлаан чүүл» шаңналга төлөптүг болган. Оксана-биле интернетте "Фейсбук" социал четкиде өңүктөр улус бис. «Эрткен чылын өөрүм-биле каш хонук Кызылга дыштан-дывыс. "Азия төвү" скульптура комплекзинге агаарлап, суй-белек садындан буян-кежик хавын садып алдым. Национал кухняны шенээри-биле Тыва үндезин культура төвүнүн чанында өг-кафеже кирип, аажок ам-

Чаңгыс чер-чурттууларымның делегациязы юбилейлиг хемчегиниң хүндүткелдиг аалчылары болуп келгени дээш чоргаарла-нып тур мен" – деп, ол сеткил хайныгышкынныг чугаалады.

ХӨЛДЕ САЛДААН КУУЛАР-ЛА

Чаңчыл езугаар, байырлалдың ийиги кезээ, парлалганың балы-биле уламчылаан. Демир-орукчуларның культура ордузунга "Вдохновение" улусчу танцы ансамблиниң самчылары хөлдө салдаан куулар-ла, дурт-сыны чоргаар, чараш, ээлгир шимчээш-киннери-биле салгын-хат дег чиик үнүп келди. Балга чылдың-на кирип турар журналистер классиктиг хөгжүмнүн үделгези-биле полонез, вальска долгандылар. Хейнүн аразындан чааскаан тыва арын-шырайым, торгу то-нум-биле ылгалып турдум.

Күчүлүг Енисей Красноярск край, Хакасия биле Тываның журналистерин каттыштырып, эп-найыралдыг харылзааларны улам быжыглаан.

Озерченма ХОВАЛЫГ.
Чуруктарны Борис
БАРМИН тырттырган.

Красноярск крайның Журналистер эвилелинң даргазы Дмитрий Голованов биле хөгжүмчү Альберт Кузнецин.

Тываның күрүне университетинде Эрте́м хүнү

ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛДАРЫН ТҮҢНЭЭН СООНДА... ЫРЛАШКАН

(Репортаж)

Тываның Күрүне университетинге Россияның Эрте́м хүнүн чыл санында бир онзагай демдегеп эр-тирери чаңчыл болган. Бо чылын Эрте́м байырлалын "Хорлар тулчуушкуну" деп ниити ыры мөөрейи-биле эгелеп алганы онзагай.

Университеттин башкылары болгаш ажилдакчыларының аразына болур мөөрейиниң мурнуу чарында, эрткен чылда чоруткан эрте́м-шинчилел ажилдарын түңнээн байырлыг езулал болуп эрткен.

Россияның Эрте́м хүнүн университеттин езулуг профессионал байырлалы деп болур. Коллегаларына байыр чедирген чыгыш-чымчак сөстөрни философия эрте́мнериниң доктору, ТКУ-нуң ректору Ольга Хомушку илереткеш, 2019 чылда эрте́м-шинчилел ажилына улуг че-дишкinnerлиг болган башкыларга болгаш ажилдакчыларга аңгы-аңгы яамыларның болгаш ведомстволарның шаңналдарын тывыскан.

Эрте́м болгаш өөредилге адырына хөй чылдарда кириген үлүг-хуузу дээш "ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы" хүндүлүг атка орус дыл болгаш литература башкызы Светлана Сеглеңмей төлептиг болган.

Январь айның юбиларлары - ТКУ-нуң хоочун башкылары биология эрте́мнериниң доктору Валентина Жулановага, педагогика эрте́мнериниң кандидады Наталья Дамбага, төөгү эрте́мнериниң кандидады Стела Хүрең-оолга байырны чедирген.

2019 чылда эрте́м-шинчилел болгаш инновациялыг ажилдарга тергидээн факультеттерни демдеглээн. Дээди өөредилге чериниң эрте́м-шинчилел ажилының кол угланышкыны Грант ажилдары. Ол адыр-биле төөгү болгаш филология факультеттери идепкейлиин көргүскен. Инженер-техниктиг факультет Кызыл хоорайның девискээриниң чаагайжыдылгазына идепкейлиг киришкен. Физика-математика факультеди патент-лицензия ажилдарына тергидээн.

Таныштырылга (презента-

ция) болгаш делгелге ажилына Кызылдың педагогика институту, көдээ ажил-агый база бойдус-география факультеттери эки ажилы-биле шылгараан.

ТКУ-нуң 39 эрте́м-инновация адырларын "Прогресс" лабораториязын эң-не тергип деп демдеглээн (удуртукчузун Айлана Сандан). Оларның "Тыва-экспо" делгелгезинге инновациялыг төлөвилелдери эки түңнелдиг болган база Бортниктин "Умник" Фондунун программасына ти-лээннер.

Школячылар болгаш студенттер аразына эрте́м-шинчилел ажилдарын непередип турар "Сорунза" бөлгүмүн (удуртукчузу Мария Күжүгет), "Decog" төлөвилел бөлүмүн (удуртукчузу Айлана Иргит) база "Алхимик" бөлгүмүн (удуртукчузу Ольга Кендиван) шаңнаан.

Делегей чергелиг Интернет-

Ыры "Тудугжулар марыжы".

олимпиадага киришкеш, мөңгүн медальга төлептиг болган төөгү факультетиниң 3-кү курсчузу Санчайжап Серээдарны база шаңнап-мактаан.

2019 чылда университеттин башкылары 7 кандидат, 1 доктор

диссертациязын камгалаан. 2014 чылдан тура, камгалал ажилдары 1,5 катап өскөн дээрзин ректор дыңнаткан.

Шаңналдар тыпсыр езулал төнерге, факультеттер аразына "Хорлар тулчуушкуну" деп мөөрей эгелээн. Факультет бүрүзүндө хор

коллективтери бары кайгамчык. Мөөрей-концерт дыка хөглүг, байырланчыг эрткен.

Коллектив бүрүзү чаңгыс аай идик-хептиг, каасталга-шимел-делиг киржип келгени, оларның демниин көргүскен. Ылаңгыя күш-культура факультетиниң башкылары тыва национал идик-хептиг "Сүлдөң салба" деп ырыны күүсеткени, эзир самын девээн мөгелери-биле мөөрейни каастаан. Инженер-техниктиг факультеттин төлээлери (деканы Алдын-кыс Дадар баштаан) тудугжуларның каска берттерин кеткеш, Олег Газмановтун "Тудугжулар маржы" деп ырын күүсеткени кайгамчык болган. Улуг Тиилелгениң 75 чыл оюнга тураскааткан дайын ырылары база чаңгыланган. Физика-математика факультетиниң командазы "Алеша" деп ырыны, экономика факультеди "Темная ночь" деп ырызы-биле езулуг кыска, хөгжүмнүг шиини көргүскеннер.

Төгү факультетиниң башкылары сураглыг "ABBA" бөлүмүнүн "The Winner Takes It All" («Победитель получает все») деп ырызы-биле көркүчүлөрнү хей-адын, сонуггалын оттурганнар. Өөредилгеден дашкаар ажил болгаш социал айтырыглар талазы-биле проректор Алена Стороженко аңаа бодунуң езулуг талантызы болгаш англи дылды тергип билири-биле көркүчүлөрнү кайгаткан.

Түңнелинде, мөөрейниң дээди шаңналын филологтар алган. Бирги черни Кызылдың пединституду алган, ийгизин — юристер, үшкү черге күш-культура факультеди төлептиг болган. Тиилекчилерге хүндүлел бижиктер болгаш ТывКУ-нуң бассейнге халас эштир сертификаттарын тывыскан.

Алдынай АРАКЧАА.

Фото-чуруктарны ТГУ-дан алган.

Шагааның ак айы

БҮДҮҮ АЙЫ

Бүдүү айы дээрге эрги чылдың эң сөөлгү айы, ол дээр-ге Шагаага белеткенер үжен хонуктун чымыштыг үези болур. Бүдүү айның кол утказы — белеткел болгаш кижиниң даштыкы база иштиги арыглан-нышкыны болур.

Даштыкы арыглан-нышкына чыл дургузунда чыгып келген боксакты арыглаар ажилдар хамаар-жыр. Бүдүү айында кижилер аал-оранын арыглап, харга кактаныр. Бажың иштинде элей берген эт-септи септеп, бузулган чүүлдерни үндүрер, чыл дургузунда чыгып келген хир-чамны арыглаар. Бурган ширээзин база белеткээр, ону аштап, баарына ак чемниң дээжизин салып хүндүлээр. Даштыкы арыглан-нышкыны ай календарының 29-тун мурнунга чедир чорудар болза эки. Чүге дизе эрги чылдың сөөлгү хүнүндө (бүдүү хүнде) хирлиг ажил кылбас.

Чүгле даштыкы чүүлдерни арыглаар эвес, кижини бодунуң сагыш-сеткилин, үзел-бодалдарын арыглаары база чугула. Бүдүү айында кылган эки болгаш бак чүүлдер муң катап көвүдөп, дедир эглип келир деп өгбелеривистиң угаады бар. Сагыш-сеткилде доктаай берген эрги аарышкыларны салып, өршээп, иштинден чаарттынып, багай бодал тутпайн, буянныг, чаагай үүлө-херекти бүдүрүп, бүгүл турган хомудалдардан арыглан-ыр. Өгбелеривис «арага кырынга чам үнер» деп санап, бүдүү айында

Бүдүү айында кылган эки болгаш бак чүүлдер муң катап көвүдөп, дедир эглип келир деп өгбелеривистиң угаады бар.

арага-дары ижерин хоруп чораан. Ынчангаш аажы-чаңгы холга тудуп, бакташкан улузу-биле эптежи, бурузун минир болза чөптүг.

Өгбелеривис бүдүү айында дириг амытан ханы төкпес, амылыг чүвениң тынын үспес чораан. Ынчангаш эрги чылдың сөөлгү айында мал дөгөрери хоруглуг турган.

Шагааның чемин белеткээр. Чаа чылдың чемин чоолгаарда ак чемни, хайындырган хой эъдин, чинге тарааны, соктаан далганы, боова-боорзакты кылып. Шагааның чемин бистиң өгбелеривис күзүн мал-маган семис турда соккаш, шыгжап белеткеп каар турган. Улуг хырын иштинге эътти шыгжап алып, ону хырбача (хырмача) дээр. Шагаа бүдүзүндө ол шыгжап алган эъдин «бузуттар» турган.

Өгнүң хүндүткелдиг чери — дөрге, бурган ширээзиниң мурнунга тыва ак чемни салыр. А даң адып кээрге, бурганнарның мурнунга чула кыпсып каары чөптүг. Ак чемге сүттен үнген чемнер хамааржыр: сүт боду, саржаг, өрөме, сүттүг шай, быштак, курут, ааржы, эжегей, чөпкөк. Ак чемни Шагаа дүжер бетинде чүк үндүреринге херектээр, саңга салыр, оран-делегей болгаш чер-чурт эзлерин чемгереринге ажиллаар. Ак чем-биле бойдуу сүзүглээр дээр-ле, кижиниң бодунга болгаш өске кижилерге аас-кежиктиг амыдырал күзүн сеткили болур. Шагаада аш-чем элбек болуру чугула.

Бүдүү айы — эң хөй белеткел, чымыштыг ажил, сагыш-сеткил негеттинер үе.

Ажыглаан литература:

Кужугет А.К. Шагаа // Круг знания. Научно-информационный журнал. Вып. I. Кызыл, 1998.

Экономика факультетиниң коллективи.

ХАНЫ УТКА СИҢГЕН КЫЙГЫРЫГ

Президентивис Владимир Путинниң 2020 чылды Алдарның болгаш сактыышкынның чылы кылдыр чарлаанын, кончуг ханы утка сиңген кыйгырыг деп бодаар мен. Колдуу-ла 28 хире млн. кижиниң амы-тынын алгаш барган, делегейге болуп көрбээн каржы-дошкун дайынның хай-халавын эдилевээн өг-бүлө ССРЭ девискээринде барык-ла чок дизе, частырыг турбас. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустун тиилелгезин карартыр сорулга-биле, бистиң дайзыннарывыс амгы салгалга шын эвес билишкinnerни ижикирери-биле кылып турар үүлгедиглерин көрүп-даа, дыңнап-даа турар бис. Аңаа соуг кылдыр, Тиилелгени канчаар чедип алганывысты катап-катап сактып, маадырларывысты улам алдаржыдаал деп чонумну кыйгырбышаан, бодумнуң бодалымны үлежири-биле бо чагааны бижип олур мен.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан 206 эки турачы тыва оолдар, кыстарывысты база ТАР үезинде дайынче Тывадан чораан ССРЭ-ниң хамаатыларын алдаржыдып, суурларга тураскаалдарны азы мемориалдыг самбыраларны тургузуп алыр деп саналдыг мен.

Ындыг ажилды эгелей бээр болзувусса, бистиң мерген угаанныг, биче сеткилдиг чонувус дораан-на деткий бээр дээрзинге чигзиниг турбас.

Россияның Маадыры, Камгалал сайыды, Тываның ховар оглу Сергей Шойгунуң «Тува фронту» деп номунда бижээн одуругларын маңаа кирикседим: «Тываның ынчангы экономиктиг болгаш шериг күш талазы-биле арга-шинээн Совет Эвилелиниң күчү-шыдалы-биле деңнээр арга чок турганы, чугаажок, билдингир. ССРЭ-же фашистерниң халдаашкынынга удур туржуру аңаа албан эвес турган, ынчалза-даа тыва чон улуг акызы болур совет улуска Гитлерниң шериг-дайын машиназының шаап халдаашкынынга удур туруп, шыдап үнеринге дузалаар дээш, кылып болур барла турган аргаларны ажылгаан. ССРЭ-ниң улус-чону-биле кады акы-дунмалышкы эвилел герман нацистерге болгаш япон милитаристерге удур оларның-биле кады демисел тываларның чүс-чүс чылдарда кадагалаттынып келген дайынчы уран

аргалары салдарлыг болган. Кадыг-дошкун болзажок, энерелдиг иези дег, эргим чер-чуртунга ынакшылы өске чурттуң семээшкinnerинден ону камгалаар херекке олар белен».

Бо үнелел бадыткал чокка-ла, чоргааранчыг болгаш, кижиниң хей-аъдын көдүрүп кээр. Тураскаалдар чок суурларга ону тургузар ажил-биле чергелештир, дайын киржикчилерин алдаржыдып, маадырларның эрткен оруун ханы өөренип, төөгүге быжыглаар аргалар база

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан 206 эки турачы тыва оолдар, кыстарывысты база ТАР үезинде дайынче Тывадан чораан ССРЭ-ниң хамаатыларын алдаржыдып, суурларга тураскаалдарны азы мемориалдыг самбыраларны тургузуп алыр деп саналдыг мен.

тургустунуп кээри маргыш чок.

Оон ыңай Куран деп бичии сууржугаштың таваан салгаш, аңаа чурттап чораан старовер чонувус аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери – Павел Зыков биле Павел Никитин бистиң аравыста чок-даа болза, оларны сактып, хүндүлөп чоруур бис. Улуг Тиилелгениң 70 чыл оюн таварыштыр куранчылар боттарының акша-хөренгизи-биле тураскаалды тургузуп, ооң ажы-

дыышкынынга дайын киржикчилериниң уруг-дарыын, төрелдерин чалап алгаш, онза байырлалды эрттирген бис. Тураскаалды бодарадырынга дузалажыр кижилер чайгаар-ла тыптып келир чорду. Кожуунувус, сумувус удуртукчулары бистиң эгелээшкinnerивисти деткип киришкен. Тыва Республиканың Дээди Хуралының даргазы Каң-оол Даваа даргавыс база дыка улуг деткимчени көрүскенин, куранчылар ам-даа улуг өөрүшкү-биле сактып чоруурлар.

Куран арбанында 40 хире-ле улуг улус чурттап турар. Кара мрамор стелланы шыдаар шаавыс-биле кылдырып, чангыс суур чурттуг дайын киржикчилеринге тураскаал бар болганынга сеткиливис ханызындан чоргаарланып турар бис. Февраль 23, Май 9, июнь 1-де тураскаалга чечектерни салып езулаар чаңчылывыс быжыккан. Дайын киржикчилериниң ажы-төлү куранчыларга сеткилин ханызындан өөрүп четтирип чоруурлар. Куранчылар ол тураскаалды Тиилелгениң 75 чылы таварыштыр улам чаагайжыды кылып сорулганы салып алган

бис. Дайын киржикчилериниң уруг-дарыы ол ажылдарга дузалаарын аазааннар. «Куранның энелери» улусчу ансамбль «Тиилелге дээш!» деп чаа концерт программаны белеткеп эгелей берген. Тиилелге хүнүнде чаартып кылган тураскаалывыска мөгейип, чонувуска солун концертти бараалгадыр деп турар бис.

Алдын-кыс КОМБУ, ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы.

ЖУРНАЛИСТИ ШАҢНААРЫН САНАЛДААЛЫҢАР

Шаңгыр-оол Суванның «Журналистиң үлүү ам-даа үнелеттинмээн» («Шын» № 7, январь 25, 2020 ч.) деп чүүлүн номчааш, мону биживес аргам чок болду. 1968-1973 чылдарда «Тываның аныяктарына» баштай харысалгалыг секретарь, сөөлзүредир (1970-1973) редакторлап турдум. 1968 чылда күскээр редактор В.Монгуш, а мен харысалгалыг секретарь турумда, Кодур-оол Оюн аныяктар редакциязынга ажылдап турган. Үр болбаанда өг-бүлезиниң аайы-биле Улуг-Хем кожуунче кече берген.

Бир дугаарында тыва эки турачылар дугайында төөгүнү казып, Украинаның Державно, Сурмичи суурларына, Ровно хоорайга чедип, олар-биле кады тулчуп чораан Иван Тимофеевич Кузнецов-биле ужуражып, бистиң дайынчыларывыстың дайынчы оруун истеп, Москва, Подольск четкен Кодур-оол Оюнун ачызында Түлүш Балданович Кечил-оолга 1990 чылдың май 5-те ССРЭ-ниң Президентизи М.С.Горбачев «Совет Эвилелиниң Маадыры» атты тыпсыр дугайында чарлыкка ат салган. Бо бүгүнүң дугайында Ш.Суван тодаргай бижээн-дир. А мен Кодур-оол Оюнун номун чүге хоругдаанының чылдагаанын илередирин оралдажың.

Ынчан эки турачылар дугайында ному хораандан бээр бир чыл болуп турган. Ном үндүрер черниң редакторлары (кол редактор Ю.Ш.Кюнзегеш) номчааш, парладып каан. Ному номчукчуларже тарадыр деп барганда, хоруп каан, үндүрген тиражтарын өрттедиккен боор (ол дугайында улуг чажыт шуугаазын үнгени билдингир). Ол дугайында шиипирни кым хүлээп ап болур турганы? Чүгле Салчак Тока. Чүге дээрже ында эки турачылар Саян ажып бар чорда, бир кижиде берген деп каан болган. Салчак Тока аңаа таарзынмаан. Бүгү эки турачыларга хамаарыштыр алырга, бужар чорук кылдыр санаан. Мында кандыг-даа чигзиниг чок.

Эки турачылар дугайында төөгү ажылы бижээн Ю. Аранчын шуугаазынныг тозан чылдарда «Тываның күрүне архивинде эки турачыларның боттарының бижээн билдиришкinnerи чоп чок чор?» деп органын ийи кулаам-биле дыңнаан мен.

«Россияның алдарлыг журнализи» деп бедик атты кымга, чүү дээш тыпсып турар чүвөл? Мен бодаарымга, ыңдыг бедик атка, шаңналга төлөптиг журналист К.Оюн ол-дур. Хоочун журналистерниң төөгү мурнунга ат-алдары черле чедир үнелеттинмейн турар.

Үр үе эрткен-даа болза, чөптүг чорукту эгидип, өлген-даа болза, журналист Кодур-оол Оюнга бедик шаңналды тыпсыр дугайында айтырыгны «Шын» солунун арын таварыштыр смелеп, бо саналды амыдыралга боттандыра-рын Тываның Журналистер эвилелинге дагзыр херек.

Монгуш БАЙЫР-ООЛ,
1969 чылдан ССРЭ-ниң
Журналистер эвилелиниң кежигүнү,
1991 чылдан Россияның Журналис-тер эвилелиниң кежигүнү.

Национал төлевилел "Кадыкшыл"

БӨЛГҮМЧҮЛЕР МӨӨРЕЙЛЕШКЕН

«Шын» солунуң доктаамал номчукчузу, Эрзин кожуунуң Сарыг-Булуң сумузуң үндэтин чурттакчызы мен. Бистиң сумувуста албан черлери, хөй-ниити организациялар, депутаттар сырый холбаалыг ажылдап, янзы-бүрү хемчеглерни доктаамал эрттирип турары өөрүнчүг.

Көдээ Культура бажыңына «Чаңгыс демниг Россия» партиязының деткимчези-биле капитал септелгени кылган. Ол ышкаш үн аппаратуразы болгаш чаа сандайларны база садып берген. Ам Культура бажыңы чылыг, чырык апарган. Өөрүп четтиргенисти сумунуң чурттакчылары илередип тур бис.

Культура бажыңында бөлгүмнер доктаамал ажылдап турар. Стол теннизиниң бөлгүмүнүң удуртукчузу Радомир Олегович Ынаалай, бөлгүмнү ол хөй чылдар иштинде билдилгид удуртуп турар. Ооң херечизи — улуг-биче чонувустуң хостуг үезинде культура одаанга ойнап, дыштанып турары.

Бо чылдың январь 18-те Эрзин, Тес-Хем кожууннарның бичии болгаш элээди оолдар аразына хостуг хүреш маргылдаазы сумувуска болуп эрткен. Аныяк тренер башкы Лагба-Сурун Чечен-оолович Чажытмаа ажылынга бердин-

ген, кызымак башкы. Чүгле спорт эвес, культура-масса-лыг хемчеглерниң идепкейлиг киржикчизи. Ооң көскү чижээ: хостуг хүрешти Эрзин кожуунуң уруглар спорт

школазының директору Байыр Степанович Идам, Сарыг-Булуң суму чагырга даргазы Дүпчен-Байырмаа Геннадьевна Кыныраа, сумузуң Төлээлекчилер хуралының депутаттары, культура ажылдакчылары демниг организастап, келген мөгелерни изиг аъш-чемниг уткуп алганнар. Сумунуң улуг-биче чону

маргылдааны сонургал-биле көрүп, дыштанганнар.

Бо маргылдааны улаштыр Бай-Даг сумузу эрттирер. Суурувустуң сайзыралы, хөгжүлдэзи дээш хөй төлевилелдерге киржир сорулга-биле база Чазак Даргазының айның суббота санында Кадыкшыл хүнүн эрттирер дээн саналын деткип, Культура бажыңына

«Хүлүмзүрүг» кадыкшыл клувун ажыдып алдывыс.

Стол теннизиниң бөлгүм удуртукчузу Р. О. Ынаалай биле «Хүлүмзүрүг» кадыкшыл клувунуң удуртукчузу Сайлык Далчудаевна Баадыр стол теннизинге 35 хардан өрү назылыг чон аразына теннис маргылдаазын организастап эрттирген. Түңнелинде, «Че-

лээш» уруглар садының по-вары Ландана Эрес-ооловна Дүгөр 1-ги черге төлөптиг болган. Ийиги черни «Челээш» уруглар садының дузалакчы башкызы Салбакай Самбиевна Идам бүзүрелди-биле чаалап алган. Үшкү черни хууда сайгарлыкчы Байлакай Зайцевевна Дембирелге тывыскан. «Эң улуг назылыг ойнакчы» деп атка сумунуң хоочуну Светлана Кыргысовна Сандыкчап төлөптиг болган.

Маргылдаа үезинде эңне солун оюну-биле маргылдааны каастап, чоннуң хей-аъдын көдүрүп турган ойнакчы, сумунуң Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Татьяна Шомбуновна Сандык. «Тиилелгеже чүткүл» деп номинацияга Аржаана Дадаровна Кыргыс төлөптиг болган. Тиилекчилерге хүндүлел бижикир болгаш акша шаңналдарын тывыскан.

Февраль айда дараазында Кадыкшыл хүнүн Сарыг-Булуң суму чагыргазының коллективи баскетбол маргылдаазы-биле организастап эрттирер.

Сайлык БААДЫР,
«Хүлүмзүрүг» кадыкшыл клувунуң удуртукчузу.

Ээлчег чок хурал

КОРОНАВИРУСТУҢ КИРИН БОЛГАШ ТАРАДЫРЫН БОЛДУРБАЗЫ-БИЛЕ ОНЗА БАЙДАЛДАРГА ТЫВА БЕЛЕН

Февраль 5-те Чазак Бажыңыңа Кыдатта неперээн Коронавирускa удур чоруп турар ажилдарга хамаарыштыр ээлчег чок хурал болуп эрткен. Аңаа республиканың яамылары болгаш албан черлери Чазак Даргазының оралакчызы Органа Натсактың башкарылгазы-биле киришкен.

ТР-де Росхереглелхайгаарал эргелелиниң даргазы Людмила Салчактың дыңнатканы-биле коронавирус тыыылганының бир дугаар медээзинден тура, эрткен чылдың декабрь айдан эгелеп, вируска удур шупту хемчеглерни ап келген болгаш амгы үеде ажыл оон-даа күштелген. Кыдат Улус Республикаһыңың Кадык камгалал яамызының дыңнатканы-биле, февраль 4-түң хүнүнге чедир 20 муң ажыг кижии аарааны демдеглеттинген. Мурнуку хүннерге деңнээрге, хүнде аарып турар кижилериниң саны кызырлар турар. Россия, ооң иштинде Тыва, камгаланырынга ажыглаар херек идик-хеп, эм-таң-биле четчелеттинген болгаш аңаа хамаарышкан органнар онза байдалга белен. Вирусту Тываже кириерин болгаш тара-

дырын болдурбазы-биле тускай
планны ажылдап кылгаш, Чазак
Даргазынга бадылаткан.

РФ-тиң Чазаның Ай-
тышкынын күүседир-биле
Кыдатче виза чок аян-чорук
унушкуннерин түр соксаткан,
Россияже ажилдап келир хамаа-
тыларны чалаарын доктааткан
болгаш январь 31-ден эгелеп,
Россия — Моол кызыгаарын-
да чамдык черлерде КУР-нуң
хамаатыларының аргыжарын түр
соксаткан. Республика иштинге
Кыдаттан келген Россияның
хамаатылары болур 2 кижиге
коронавирускa каразаан тавар-
ылга болган. Вирус бар-чогуң
илередири-биле анализти ал-
гаш, Иркутск, Новосибирск хоор-
айларда лабораторияларже
чоруткан соонда, коронавирус
бадыткаттынмаан.

Декабрь айда Чаа чыл байыр-
лалын уткуштур чуртунче чанган
248 ажылдакчының Кыдаттан
кээриниң айтырыын «Лунсин»
компанияның башкарыкчылары-
биле чугаалажып турар. 5-тиң
хүнүнде Россияже увар билетти
10 ажылдакчы садып алганы
илерзэн. Бир эвес Россияже ки-
риптер болза, 6-ның хүнүнде Ты-
вага ужуп кээрин барымдаалааш,
ажылдап турар чымч. Токуда
ажылчын суурга эмнелге пункт-
ларын болгаш оларны дүн-хүн
чокка хайгааралга ап, ээлчеп
ажылдаар чмчилерни болгаш
бүгү херек чүүлдерни хандыраы
планда көрдүнген. Кыдаттан кел-
ген ажылдакчыларны 14 хонук
ишинде хайгааралга ап, өске
улус-биле харылзаазын бол-
дурбас байдалдарны белеткеп
кылган. Чүглө карантинниң хуу-
саазы төнерге, ажилче үндүрер-
үндүрбезин шийтпирлээр.

Моолда 30 сургуул өөрөнийг турар, оларынх 28-и чаныг келген, ийзий аңаа артар күзелин илереткен. А Кыдатта амгы үеде 2 сургуул бар, олар Кыдаттын

талазындан карантинде турар болгаш, ол доозулгуже чурттан үнөр эргези чок.

Кыдаттан Россияның хама-
тыларын үндүрери-биле фев-
раль 14-те тускай рейс план-
наттыгган. Тываже чанар деп
турар сургуул бар болза, аңаа
чедир кээр улустуң даңзызынче
киирерин чогуур яамыга дааскан.
Оон аңгыда, кожууннарда болгаш
ыраккы бичии суурларда эм са-
лды турар аптека чок черлерни

илереди, ыңдыг черлерни камгалал маскалары болгаш кышкы үеде грип вирусунга удур херек эмнер-биле хандыраын Кадык камгалал ыямызынга дааскан. Кызылдың болгаш кожууннарның аптека эргелекчилерин чыгаш, чогуур эмнерни, маскаралны чедимчелиг кылдыр курлавырлаарын сүмөлээр дээн ышкаш айтышкыннарны Органа Натсак берген.

Аржана ЧАМЗЫРЫН.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Бо маргылдаа дугайында субботада үнөр №13
(19352) "Шын" солундан номчуур силер.

**УЧАСТВУЙ
В РОЗЫГРЫШЕ
И ВЫИГРАЙ
БАРАНА**

Размести рекламу на площадке
18+ "Издательского дома "Тыва-медиагрупп"

ТУВА 24 **АВАНТЫН** **ТУВИНСКАЯ ПРАВДА**
с 27 января по 20 февраля 2020г. **тнг** **ОШЫН**

Подробную информацию можно получить по адресу:
 г.Кызыл, ул.Красноармейская, 100, каб. 309. Тел: 8(39422)2-18-10, 3-39-45

[illegible]

куплю авто
ДОРОЖЕ ВСЕХ
расчет сразу
8-905-997-18-98

ИП Савченко А.П.

**В ООО
«Энергострой»
требуется
крановщик.
Телефон:
+7(39422)48529,
8-905-920-4101**

Реклама берикчилериниң кичээнгейинге!

Адрес: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың, 100, 3 дугаар каът, 309 дугаар өрзэл.
Телефон: +7(39422) 2-18-10

Солуннун ады	Информастыг материалдың турар чери	Үнер хүннери	Өртээ, рубль (Тыва Республиканың чагыдыкчыларынга)	Өртээ, рубль (өске регионнарнын чагыдыкчыларынга)
«Шын»	2, 3, 8 болгаш 12(суббота) дугаар арыннар	Вторник, четверг, суббота	1 см2=25 рубль	1 см2=35 рубль
	4-7 болгаш 11 (суббота) дугаар арыннар	Вторник, четверг, суббота	1 см2=20 рубль	1 см2=30 рубль

*эң биче модуль – 25 кв.см.

*чагыгнын далаштыы дээш өртзэнге +50% (далаштыы – парлап үндүрер хүнүнге чедир 2 хонук)

*чарлалды парлап үндүреринден ойталаар болза, 3 хонук бурунгаар болза – төлзэн өртээниң 50%.

Бир хонук бурунгаар ойталаан болза, төлзэн өртзэн эгитпес.

Өртектер 2020 чылдың декабрь 31-ге чедир күштүг.

солуннун сайтызы: [//shyn.ru](http://shyn.ru)

электронная почта: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Үндүрүлгениң тиражы: 3679 кезек

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редакторнуу хулээлгезин күүседип турар
В.Э. Чанзан.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.

Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, Ч.Н. Мачык. – 2-17-94
Корректорлар: В.О. Куулар, Ч. О.
Саая – 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-тө бүртүз-
эн. Херечилепдин дугаары — ПИ
№ТВ17-00068

Солуну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парламенттин материалдардын авторларынын боддалары редакциянын туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айтыттыган саннары болгаш өске-даа фактылары, дындадыглары
дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекиси: хуу үжүклерге — **П6855**, организацияларга — **П6860**
Солун неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Номерни парлапгаже дужааганы: график өзүзгөр — 21.00, херек кырында — 18.00.
Солун келбейн багадаа: 2-11-52 телефонче долгавар.